

GRÓF ZRÍNYI MIKLÓS (A KÖLTŐ ÉS HADVEZÉR) HADTUDOMÁNYI ELVEI.

Akadémiai székfoglaló értekezés.

A hadviselés — bárha művészetnek lenni soha sem szűnt is meg — a X. századtól a XVI-ig tudományosan nem műveltetett, s a byzanci három tudós császár, *Mauritius*, *Leó* és *Constantinus Porphyrogenitus*-tól kezdve, egész *Macchiavelliig* a hadtudományi irodalmat egyetlen didaktikai munka, *Ágydius Romanus*-nak 1473-ban kiadott «*De regimine principum*» című műve képviseli, mely harmadik részében kizárólag a hadi tudománnyal foglalkozik.

De míg *Ágydius Romanus* műve alig terjedt túl Franciaország határain s egyáltalán hatástalan maradt, *Macchiavelli* föllépése a hadi tudományok művelését egész erővel indította meg és a *Dell' arte de la guerra* megjelenését aránylag rövid idő alatt a hadtudományi munkák egész sorozata követte.

Ámde a hadi tudományok föléledésének ez időszakában az önálló, független, nemzeti kormányval bíró és nemzeti hadsereggel rendelkező Magyarország már létezni megszűnt. A mohácsi csatamezőn szörnyű véget ért az utolsó királyi magyar hadsereg s vele együtt temettetett el a Mátyás alatt oly szépen fejlődésnek indúlt, de utódai által ismét elhanyagolt magyar hadművészet is.

Magyarország háborúit a következő időszakban idegenek viték; sőt még ott is, hol magyar csapatok küzdöttek, idegen vezérek alatt állottak s idegen hadművészeti elvek szerint vezettettek. A nemzeti fölkelések és a magyar függetlenségi harcok idején fölesillámlott ugyan néha-néha a magyar hadművészet, fölhangzott néha-néha a magyar vezényszó, de a mozgalmak a magyar fegyverek egyes diadalai daczára sikert nem eredményeztek; a dolgok ismét a régi kerékvágásba tértek vissza s a magyar nemzeti

hadseregek, a mily kevés idő kellett fölállításukra, ép oly gyorsan foszlottak ismét szét.

A fölkelések rövid időszaka nem volt elégséges arra, hogy a magyar hadművészetet az újabb vívmányoknak megfelelőleg regenerálja, nem volt elégséges, bár a törekvés megvolt, hogy magyar hadtudományt, magyar katonai irodalmat teremtsen. Ez csak akkor válik vala lehetségessé, ha a magyar nemzeti hadsereg állandóan megmarad s így a hadi tudományoknak nemzeti nyelven való művelésére tér, a magyar hadművészet fejlesztésére alkalom nyílik.

A megszokás elidegenítette a magyar nemzetet a hadügytől, vele foglalkozni megszűnt, s így a hadi tudományok művelését is másoknak engedte át.

Az 1867-ik évi kiegyezés szerencsésebb viszonyokat létesített; a magyar honvédségben nemzeti hadsereget nyertünk, s a haderő e részénél nemzeti nyelvünk is érvényre jutott; az általános védkötelezettség a hadsereg és a honvédség soraiba állította a nemzet intelligentiáját, s így a hadi tudományoknak magyar nyelven való művelésére is tér nyílt. Azt hihetnők — még pedig joggal — hogy e fordulat a hadügyek iránti áldatlan közönyt megszüntette s hogy a nemzet ez idő óta a hadi tudományok és a hadművészet iránt élénk érdeklődéssel viseltetik? Pedig ez nagy tévedés.

A nemzet zöménél a hadügyek, s így a hadi tudományok és művészetek iránti közöny ma is ép oly nagy, mint volt azon időben, midőn Zrínyi Miklós, a költő és hadvezér, a szigetvári hősnek nem kevésbé dicsőséges dédunokája hatalmas szavát fölemelte, hogy a magyar nemzetet a hadügynek megnyerje, hogy honfításait a hadi tudományok elsajátítására és művelésére ösztönözze.

A Magyar Tudományok Akadémia hadtudományi bizottsága szintén e jeles törekvésben fáradozik, amennyiben a hadi tudományokat nemcsak magyar nyelven művelni, de terjeszteni is igyekszik, s így hozzájárulni kíván ahhoz, hogy a magyarság a hadi tudományokat megkedvelve, fiait a katonai pályára való lépésre ösztönözze, s magának ily módon a hadügyekben mindig nagyobb és nagyobb befolyást szerezni igyekezzék.

Kétségkívül e törekvésekből eredt a bizottság ama legujabb elhatározása is, hogy a hadi tudományok első magyar művelőjének, *Zrínyi Miklósnak* hadtudományi műveit, e valódi *nemzeti*

kincset, új és korszerű kiadásban hozzáférhetővé tegye s szélesebb körökben is terjessze. Zrínyi Miklós hadtudományi összes műveiből csak egyetlen kiadás létezik, az ötvenes évek elején megjelent «Újabb Nemzeti Könyvtár» című gyűjteményben, mely könyvárúsi forgalomban többé nem kapható s csak nagyobb könyvtárakban van meg. Pedig e művek oly rendkívül becsesek, hogy azoknak minél nagyobb körben való elterjedése nemzeti érdeket képez; e meggyőződés indított arra, hogy jelen értekezésem tárgyául Zrínyi Miklós hadtudományi elveit válaszszaam s ily módon a figyelmet Zrínyire s munkáira fölhívjam.

A következőkben törekvésem oda fog irányúlni, hogy Zrínyi Miklós hadtudományi elvei közül azokat, melyek hadművészeti szempontból legkiválóbbak, röviden vázoljam és méltassam.

*   *   *

Gróf Zrínyi Miklós föllépése a XVII. század közepére esik.

A harminczéves háború, mely Európa figyelmét majd egy félszázadon át lekötötte, lezajlott, de a rendkívüli hatás, melyet a hadművészet kifejlesztésére gyakorolt, még tartott s a bekövetkezett rövid béke európaszerte arra használtatott föl, hogy a vívmányok, melyek javarészből a svédek nagy királyának, Gusztáv-Adolfnak voltak köszönhetőek, a jövőre nézve gyümölcsözőkké tétessenek.

E törekvés kétségtelenül igazolt és helyes volt, de — sajnos — rossz irányba tévedt.

Miután a harminczéves háborúban Gusztáv Adolf volt az, ki a legfényesebb és legtartósabb eredményeket vívta ki, természetes dolog, hogy mindenki az ő utánzására törekedett.

Ámde az utánzók a svéd király sikereinek okát tévesen magyarázván, ismét természetes, hogy csak téves eredményekre juthattak.

A XVII. század hadi tudósai Gusztáv Adolf sikereit ama tétovázó, óvatos és rendszeres hadműködésnek tulajdoníták, melyet a svéd király a német földre történt betörésétől kezdve az Elba átlépéséig követett; megfélekedtek azonban arról, hogy az éjszaki hős ez eljárást *csak addig* követte, a míg azt a fenforgó viszonyok

kívánták s a helyzet tisztázása után azonnal a leghatározottabb támadásba ment át; nem fogták föl, hogy a legnagyobb eredményeket sem az egyik, sem a másik hadviselési mód kizárólagos alkalmazásával, hanem a kettőnek bölcs egyesítésével, az óvatosságnak és merészségnek, a tétovázásnak és gyors határozottságnak a fenforgó pillanatnyi viszonyokhoz való alkalmazása által vívta ki. Gusztáv Adolf hadműveleteit ilykép helytelenül magyarázván s tévesen ítélvén meg, azon merőben téves eszme vert gyökeret, hogy nagy eredményeket csak a legszigorúbb óvatossággal, az ellenfélnek folytonos kerülgetésével — a mi az ellenséges sereget — a nélkül, hogy döntő csapás kockáztattatnék — lassankint fölémészti, — szóval a folytonos ügyes *manővrozással*, végre a hadviselésnek bizonyos merev szabályok korlátai közé való szorításával, tehát a legkövetkezetesebb *módszerességgel* érhetők csak el.

Ez elvek alkalmazása egy egész különös hadviselési módot teremtett, melynek eredményei valának: a hadműködési vonal biztosságáért való túlzott aggályoskodás, a várak és erődök stratégiai értékének túlbecslése, határozott hadműveletek mellőzésével a tétovázó manővrozás dicsőítése, a hadműveleti célok jelentéktelensége, a csaták és döntő ütközetek, gondos elkerülése — mert hiszen a harc csak *erőpazarlásnak*, sőt *hibának* tekintetett még akkor is, ha azt győzelem követte — végre a hadjáratok czéltalansága és eredménytelensége.

A *methodismus*, mint e hadviselési módot a hadtörténelem nevezi, nem engedte meg a sereg kockáztatását, s nem kívánt döntő eredményeket; hibásnak bélyegezte a vezért, ha az magát — bár számítás alapján — a csata elfogadására csábítani engedé s dicsőítette azokat, kik egy hadjáratot hónapokon át húzni-vonni képesek valának a nélkül, hogy a dolog döntésre kerüljön.

Daczára annak, hogy e fölfogás a háború természetével ellenkezik, daczára hogy e hadviselés igazolására a hadtörténelemben egyetlen példa, a hadművészet örök törvényei közt egyetlen tétel sem található, az új hadviselési mód hihetetlen módon elterjedt, a *methodismus*, vagy mint nálunk gyakran, de tévesen nevezik: a *spanyol* vagy *olasz* hadviselési mód, buján fölvirágzott s egész Nagy Frigyes föllépéséig, tehát majd másfél századon át, a gondolkozó szellemeket fogva tartotta.

Csak természetesnek találhatjuk, hogy a methodismus apostolai, kikben a józan gondolkodás helyét a módszeresség rögeszmeje foglalta el, hadászati elveiket időre, hadszínhelyre, viszonyokra és ellenfélre való minden tekintet nélkül, *mindenkor* és *mindenütt* alkalmazni óhajtották.

Így került a methodismus Magyarországra is, midőn a török háború újbóli kitörése a császárt arra kényszeríté, hogy figyelmét Magyarország felé irányozza. A császári sereg akkori vezérei majd kivétel nélkül az új hadviselési mód hívei valának, és mi sem ítélné el a rendszert szigorúbban, mint ama kétségbevonhatlan történelmi tény, hogy az idegen seregek Magyarországnak egy-két évtized alatt több kárt tévének, mint a mennyit a török egy század alatt tenni képes vala. E hadviselési mód volt az, mely a magyar nemzetet a császári hadseregtől, a kormánytól, sőt gyakran magától az uralkodótól is elidegenítette, s a rendszert, mely ezt létrehozta, a bekövetkezett zavarokért, viszályokért, melyek a nemzeti és egyéb fölkelések egész sorozatát szülték, az erkölcsi felelősség súlya nem csekély mértékben terheli.

A methodisták között legkiválóbb volt *Montecuccoli Raymond*, Zrínyi Miklós kortársa s legelkeseredettebb ellensége, ki a császári hadseregnek, különösen mint a nagy *Turenne* ellenfele nagy dicsőséget szerzett, bár 40 éves vezéri pályája alatt csak egyetlen-egyszer engedé magát csatára kényszeríteni; de ha a dicsőség a methodismus tanai szerint ép ebben kulminált? Midőn pedig az egyetlen, akarata ellenére elfogadott és akarata ellenére megnyert Szt. Gotthárd melletti csata után a szerencsétlen emlékezetű vasvári békét megkötötte, ő a *győzelmes* hadvezér, elfogadta mindama föltételeket, melyeket a *megvert* nagyvezir eléje szabott. Ily módon boszúlta meg magát a rendszer téves volta, mely még a legjelesebb vezéréreket is elvakította.

A hadművészet e szánandó elkorcsosulásának időszakában kerülnek Zrínyi Miklós hadtudományi prózai munkái a nyilvánosságra, melyekben a methodismus tanaival homlokegyenest ellenkező elveket hirdet; elveket, melyek ma — a nagy napoleoni háborúk, a német-francia és orosz-török háborúk után is — csonkítatlan értékkel bírnak, s melyek még valószínűleg hosszú időközön át érvényben fognak maradni.

Ha Zrínyi Miklós egy nagy nemzet fiának születik, föllépésével talán halomra dönti a methodismus hadművészetét s nevével mint hadtudományi remekíróé, ma világszerte ismeretes; de így szava elhangzott a pusztában. Montecuccoli és elvtársai, ha Zrínyi íratai egyáltalán kezökbe kerültek,¹⁾ souverain megvetéssel tekintettek a magyar portyázó vezér munkáira s valószínűleg elolvasásra is alig méltatták; hiszen hogy is írhat egy magyar ember hadtudományi munkát? Magyar hadsereg nem létezett, magyar vezérek nem voltak; hogy lehetett volna magyar hadtudomány? Művei tehát ismeretlenek maradtak, nem csak a külföldön, de sőt hazánkban is, és a történelemmel vagy irodalom-történelemmel foglalkozó szakembereket kivéve, kevesen vannak Magyarországon, kik Zrínyi hadtudományi munkáit olvasták.

Ha Zrínyi hadtudományi elveit egy tudós rendszerbe állítja össze, mint azt ellenfele Montecuccoli cselekedte, művei bizonyára nagyobb föltűnést keltenek; de az alak, melyben azok napvilágot láttak, szerény és igénytelen volt, mint maga a mű szerzője; igénytelen volt pedig azért, mivel Zrínyi munkáival nem a tudományos világra kívánt hatni, hanem azokat csak saját honfitársai okulására és buzdítására írta meg; a tudományos alak, a rendszerbe való szorítás, ellenkezett volna művei szellemével, s visszariasztja vala azokat, kik számára munkáit írta.

Ő maga munkáinak keletkezéséről és céljáról az olvasóhoz intézett előszóban következőleg nyilatkozik: «kiki használjon hazájának a mint legjobban lehet . . . Én az én geniumomat mindenkor hazám szolgálatára alkalmazom s mivel még az ifjúságtól forr a vér bennem, inkább forgatnám a hadi dolgot, hogy sem mást;» . . . de mivel, úgy mondja Zrínyi tovább, e viszonylag békés időben azt nem cselekedhette, a historiák olvasására és a hadi tudományok művelésére fordította az időt. Az ily módon keletkezett s eredetileg csak magán használatra szánt jegyzeteket rendezte s azután, «hogy itthon való mulatságos dolgairól hazájának számot adjon» közrebocsátotta.

«Nem kívánok — úgy mond végül — senkit tanítani, hanem

¹⁾ Zrínyi hadtudományi íratai életében csak másolatokban forogtak közkézen s csak halála után nyomattak ki.

magam akartam tanulni; azért, ha kinek valami jónak tetszik, olvassa és a szerint munkálkodjék az Isten, a haza és urunk (királyunk) hasznára és önmagának becsületére.»

Ámbár Zrínyi Miklós hadtudományi munkáit a béke által rárótt önkénytelen tévleenség ideje alatt írta, mégis nagy tévedés volna azt hinnünk, hogy e mű egy magába vonúlt ember hosszas töprengésének szüleménye; magába vonúlt emberek föltalálhatnak tudományos rendszereket, föltalálhatnak új gépeket, fegyvereket, eszközöket, melyek a hadviselésre átalakító hatással vannak, de sem új hadászatot, sem új harcászatot fölnem találhatnak; mindkét tudományág, vagyis inkább művészet olyan, hogy csak a harc mezején, az ágyuk dörgése közt születik, ott alakul át, s ott leli sírját, hogy az ugyanakkor létrejött újabbnak helyet adjon.

A hadászatnak ép úgy, mint a harcászatnak alaptörvényei a hadtörténelem segítségével megtanulhatók, de az így megszerzett tudomány csak a hivatott művész kezében válik kincscsé, mely győzelmeken és hírnévben dús kamatokat jövedelmez, a kontár kezében hitvány anyag, mely a csaták tüzeiben semmivé olvad szét.

Zrínyi Miklós távol volt a gondolattól, hogy a hadi tudományokat, a hadművészetet átalakítsa; előtte csak amaz egyetlen cél lebegett, hogy gondolataival, tevékenységével hazája javát előmozdítsa; tanulmányozta tehát a hadművészet örök törvényeit, tanulmányozta a hadtörténelmet, levonta a tanulságokat s igyekezett azokat ama viszonyokra alkalmazni, melyek közt ő működni hivatva volt. Csak midőn elveinek helyességéről gyakorlati alkalmazás útján meggyőződött, midőn azokat a harc mezején kipróbálta, csak akkor ült le, hogy tanulmányainak és tapasztalatainak eredményét, jegyzetek, rövid elmélgedések stb. alakjában papírra vesse.

Zrínyi nem volt föltaláló, a mint nem volt a hadművészet egyik mestere sem; de meg volt benne a tehetség, hogy a hadművészet igaz elveit ne csak fölismerje, de azokat hazánk akkori viszonyaira alkalmazni is tudja, s ha Zrínyi tervei úgy a kormánynál, mint a rendeknél bizalommal fogadtatnak s támogattatnak, nem szorúltunk volna külföldi szövetségesekre, idegen vezérekre, idegen seregekre, hogy a félhold Buda ormairól letöressék.

De a cselekvés mezejéről leszorittatván, nem maradt egyéb tere, minthogy eszméit írásban örökítse meg. «*Sors bona, nihil*

aliud», «jó szerencse kell, semmi más», mondotta Zrínyi gyakran, hogy valaki egyéb föltételek meglétében nagygyá váljék. E jó szerencsét az ég tőle megtagadta s bár maga azt mondja :

Nem írom pennával,
Fekete tentával,
De szablyám élivel
Ellenség vérivel
Az én örök híremet. —

mégis a viszonyok szerencsétlen találkozása folytán, nem válhatott nagy hadvezérré, s költői, írói neve nagyobb lett, mint vezéri hírneve.

Zrínyi hadtudományi munkái három részre oszlanak.

Az első a vitézségről szóló öt *discursus*t tartalmazza ; a második részben az *aphorismák* foglaltatnak, melyeket Cornelius Tacitus «*Annales*»-eiből, «*História*»-jából és «*Agricola*»-jából vett tételek fölött írt, s egy a *katonai szerencséről* szóló elmefuttatással fejez be ; a harmadik rész végre ama jegyzeteket öleli föl, melyeket Zrínyi részint tanulmányai közben tett, részint személyes tapasztalása és megfigyelése eredményeképp összegyűjtött.

Önálló részeket képeznek «*A török Áfium ellen való orvosság*» mely a később keletkezett «*Ne bántsá a magyart*» cím alatt még ismeretesebb, az «*Elmélkedések Mátyás király életéről*», végre a «*Tábori kis tracta*», mely mű azonban befejezetlenül maradt.

A politikai iratok, melyekben Zrínyi részint Montecuccolit czáfolja, részint saját cselekményeit igazolja, szintén tartalmaznak ugyan hadtudományi elveket, de szorosabb értelemben vett hadtudományi művei közé még sem sorozhatók.

Már korábban fölemlítettem, hogy a hadművészeti elvek, melyeket Zrínyi Miklós hadtudományi műveiben hirdet, nem újak, s föltalálható azok legnagyobb része a római és görög írók didaktikai munkáiban s ugyancsak ezek hadtörténelmi műveiben.

Ő csak összegyűjti ez elveket, hozzá fűzi saját gondolatait, — majd tanácsokat ad, hogy hazája védelmére miféle üdvös intézményeket kellene létesíteni, s mikép lehetne hazáját ama lealázó függő viszonyból kimenteni, melybe Magyarország, katonai önállótlan-sága s gyámoltalansága folytán, jutott.

Zrínyi hadművészeti elveinek kútforrása tehát ugyanaz, mint

a methodismus híveié, kiknek álbölcsésége szintén az ókori classikusokra támaszkodott; nincs lap műveikben, melyen az ókor nagy vezérei, azok cselekedetei, a régi görögök és rómaiak hadművészeti elvei, hadseregszervezete stb. ne említettének; s még is a végeredmény, melyre ők és Zrínyi jutnak, mily óriási különbséget mutat.

S ez természetes is, mert a methodismus hívei az ókori történelmet, az ókori remekműveket nem azért olvasták, hogy a hadművészet örök igazságait fölismervén, azokat a hadviselésben alkalmazni törekedjenek; de olvasták azért, hogy ferde elveiknek, alakiságokból, szellemtelen formaságokból álló mesterségöknek merev s a hadművészetet békókba kényszerítő szabályait, bár helytelenül magyarázott s még helytelenebbül alkalmazott, példákkal támogassák s így munkájoknak a mély tudományosság külső mázát kölcsönözzék.

Mi más volt Zrínyi Miklós eljárása. Nem tudós szabályok, körmönfont elméletek, a háború természetével ellenkező s a hadművészetet fejlődésében megakasztó elvek támogatására, vagyis inkább mentegetésére, keres ő *szavakat, kikapott mondatokat* a régieknél, hanem éles elmével, ritka katonai ítélőképességgel ama gyöngyszemeket válogatja ki, melyek értéke örök s melyeket, amint azokat az ókor nagy hadvezérei figyelmen kívül nem hagyhatták, a jövő hadviselés vezérei is tiszteletben kell hogy tartsanak.

A methodismus hívei elméleteiket a hadtörténelemre alapítják, de merev tételeket alkotván, a szellemet szabadságától megfosztják, a hadművészetet nem tudományná emelik, — a mint azt önhitten hirdették, — hanem mesterséggé alacsonyítják s a vezér, ha az ő tanaikat követi, nem művészsé válik, hanem mesterlegényné süllyed.

A hadi tudományok és a hadművészet alapjának Zrínyi is a hadtörténelmet vallja, de óva int attól, hogy valaki, mint azt a XVII. század *tudós* hadvezérei cselekedték, megtörtént eseményeket másoljon: «A történt dolog is — úgymond — gyakran rossz következtetést enged a jövőre; nincs két személy, nincs két nap egymással teljességgel egyező, — úgy a hadi állapot is változandó; azoknak, kik kezelik, elméjük különböző, szerencséjük egyéni. Nincs két hadi dolog, melynek két színe, két ellenkező magyará-

zata ne lenne. De azért a történet haszna még is nagy, mert számtalan esettel ismertetvén meg bennünket, a szerencsétlenség készületlenül soha sem talál, a fenforgó viszonyok kulcsát gyorsabban megtaláljuk s elhatározásra, cselekvésre mindenkor készek vagyunk.» Míg tehát a methodismus hívei minden igyekezetüket arra fordíták, hogy a vezér szellemét és kezeit merev szabályokkal megkössék, oly annyira, hogy még a győzelmet is, — ha az nem a szabályok szerint vívatott ki — kárhoztaták, Zrínyi ellenkezőleg arra tanít bennünket, hogy hadi dolgokban, azok rendkívüli változatosságánál fogva, a vezér nem cselekedhetik mindig egyenlő módon, hanem eljárását a fenforgó viszonyokhoz kell alkalmaznia; a hadtörténelem nem arra való, hogy az eseményekből merev szabályokat alkotva, azokat vakon kövessük, hanem a tanulmányozás célja az, hogy számos esemény lefolyását megismervén, szellemünket műveljük, ítélő képességünket élesítsük s ily módon magunkat gyors és helyes elhatározásra képesekké tegyük.

Nem lesz érdektelen, ha e helyen Montecuccolinak és Zrínyi-
nek a vezér tulajdonságaira vonatkozó nézeteit összehasonlítjuk. Montecuccoli szerint a vezér természetes tulajdonságai legyenek:

1. Harcias szellem, erő és egészség, *kedvező külső*, élénk véralkat, *megnyerő modor az érintkezésnél*, fáradhatlan munkásság.
2. Megfelelő életkor.
3. *Előkelő származás*, mert minél előkelőbb a vezér, annál nagyobb a tekintélye.

Megszerezhető tulajdonságok:

1. Eszélyesség, igazságosság, erő és mérséklet.
2. *A hadi tudományoknak theoriában és praxisban való ismerete; a beszéd és parancsolás művészete.*»

Zrínyi nem foglalja követeléseit paragrafusokba s erre vonatkozó eszméire itt-ott bukkanunk:

«A vezérnek *okosság és hadi értelem* kell; ez különböztesse meg a köznéptől. A bölcs előrelátás hozza meg a győzelmet, nem a nyers vitézség.

A fegyelem, bátorság, halálmegvetés szükséges tulajdon a közvitéznél, de a vezérnek nem elég.

A vezér szívét *tiszta értelmes elme* kell hogy kormányozza; ez szerez jó eredményt.

A vezér szíve legyen nyugodt, tiszta, szenvedélyektől ment ; a ki gondolatjait megosztja, kinek elméjében az ellenségen és az annak megrontására czélzó műveleteken kívül más is megfordúl, az sikerre ne számítson.

Ha döntő pillanatok állanak be, a vezér tegye személyét is kockára s legyen készebb meghalni, mint meggyőzetni.

A vezér szerezzen magának *jó hírnevet*, mert ez gyakran egy sereggel fölér; az ellenségnél rettegést kelt, saját csapatainkban bizalmat gerjeszt, s lépteinkhez csatolja a *szerencsét*, mely a vezérnél szintén szükséges keltek.

. De azért ne legyen a szerencsének a mi munkáinkban annyi hatalma, *hogy az eszes és értelmes vezérnek benne semmi része ne maradjon.*

Ilyenek Zrínyi nézetei a vezérnél megkívántató tulajdonokról. Úgy Montecuccoli, mint Zrínyi az őket környező viszonyok befolyása alatt állanak. Míg a felsőbb körökben forgó s természet-től is síma olasz a *kellemes külsőt, finom modort, s előkelő származást*, a tudós hadviselés apostola a *theoretikus képzettséget s a beszéd művészetét* hangsúlyozza, a bajnok magyar nemzet fia a vezértől inkább *erkölcsi tulajdonokat* követel; egyidejűleg pedig a hadművészetben járatlan s csupán a nyers erővel, vitézséggel és bátorsággal kitűnő magyar nemességnek tudtára adja, hogy e tulajdonok a vezéri állásra még nem képesítik s hogy oda a *tudás, az értelem* ép oly nélkülözhetlen, mint a vitézség és a katonai szerencse, melyre vakon számítani nem lehet.

Ha már e tekintetben éles a különbség az olasz és a magyar vezér nézetei közt, könnyen elképzelhető, hogy a hadműveletek vezetésére nézve nézeteik még jobban szétágaznak.

Azon körülmény folytán, hogy Montecuccoli hadtudományi elveit egy mesterséges rendszerbe szoritotta, míg Zrínyi művei majd kivétel nélkül egyes különálló gondolatokból, aphoristicus észrevételekből állanak, az összehasonlítás — mint az már a vezér tulajdonságaira vonatkozó előbbi egybevetésből kiténik — igen nehéz; Zrínyi elvei inkább *általános jellegű tanácsok*, melyek a hadviselés legkülömbözőbb helyzeteire és viszonyaira egyaránt alkalmazhatók, míg Montecuccoli *concret esetekre és viszonyokra* vonatkozó szabályokat ad.

Az összehasonlítás tehát inkább csak a két mű szellemére, irányára vonatkozhatik; kiemelem e czélból Montecuccoli commentárjainak II. könyvéből az V. fejezetet, mely a támadó hadviselés elveit tárgyalja; a commentárok e része, míg egyrészt Montecuccoli elveinek dogmatikus jellegét leginkább föltünteti, másrészt élénken jellemzi a XVII. században dívó hadviselési módot.

«Támadó hadműveletnél — úgy véli Montecuccoli — szükséges: Hogy a had-színhelynek *urai*, s az ellenségnek *erősebbek* legyünk.

Hogy a megtámadandó országban *rémületet terjesszünk*; hadseregünket *számos apróbb testre osszuk*, hogy minél több dolgot kezdhessünk egyszerre.

Biztosítsuk *hátunkat* és különösen saját országunk határait.

Keressünk az ellenséges földön egy *biztos* központot, honnét hadműveleteinket intézhessük.

S így folyik ez tovább. Általános jellege e fejezetnek, hogy bár *támadó* hadműveletekről szól, hiányzik belőle a támadó szellem, az előre törekvés elve; tételei azonkívül nem ritkán kissé túl-erős, s nekünk visszatetsző elméleteket is tartalmaznak.

Mi mások az elvek, melyeket Zrínyi műveiben olvasunk; míg a nagy híri és nagy tudományú hadvezér tételeinek nagyobb része nemcsak erkölcsi, de hadtudományi szempontból is erősen kifogás alá esik, Zrínyi hadművészeti elveinek helyességét úgy az ó, mint az új és legújabb kor legnagyobb hadvezéreinek cselekedetei lép-ten-nyomon igazolják, erkölcsi tekintetben pedig kimagasló helyet foglalnak el nemcsak kora, de minden idők hadtudományi irodalmában; s ebbeli érdeme annál nagyobb, mivel műveit oly korban írja, midőn a feslettség, tunyaság, tivornya, játék, verekedés, erőszakoskodás, a rablásra és fosztogatásra való készség, a harmincz-éves háború Landsknechtjei és csöcselék hadai révén európa-szerte elterjedt s hazánkban is, nemcsak a közvitézeket, de még a nemességet is megrontotta; oly korban, midőn mind ama nemes tulajdonok, melyek a magyar nemest, a magyar vitézt hajdan ékesíték, mint ritka kivételek bámultatának.

Ha Zrínyi műveiből az e véleményt igazoló tételeket mind fölsorolni akarnám, összes műveit föl kellene olvasnom; de azt hiszem elégséges lesz, ha csak a vitézség circumstantiájáról szóló discursusok egynémely tételét emelem ki:

«A vezér tüzzön maga elé egy *határozott, elérhető czélt*, s azután minden igyekezetét ennek elérésére fordítsa.

Folytonos és szakadatlan *tevékenység* a hadviselés nélkülözhetlen föltétele; e nélkül lehet valaki böles vezér, de eredményeket fölmutatni képes nem leend; ez az eszköz a legnehezebb akadályok legyőzésére, ez a mód, melylyel a szerencsét maradásra kényszeríthetjük. Ha a folytonos tevékenységben szünet áll be, ez a dicsőség vége.

Nagy czélok elérésére *nagy dolgokat* is kell kockáztatnunk, de csak ha kényszerítettünk; kényszer nélkül lehetetlennek látszó dolgokat megkísérteni nem szabad.

Minden dolgot *jól meg kell előbb fontolni*, vaktában cselekedni nem szabad. De ha egyszer megállapodván, magunkat a végrehajtásra elhatároztuk, akkor *egy percet sem szabad vesztegleni*, semmi alkalmat sem szabad elhalasztani, hanem *következetes erélylyel* kell szándékunk végrehajtásához látni. A vezér e közben a *végczélt* tartván szemei előtt, magát semmi akadály, semmi veszély által visszariasztani ne engedje.

A vezér *személyesen* ügyeljen arra, hogy rendelkezései pontosan végrehajtassanak; az ellenséget, a terepet személyesen igyekezzék meg szemlélni, mert tiszta képet csak így nyer.

Nincs a hadakozásnak oly szabálya, melyet mindenkor okvetlenül megtartani lehet; cselekvésünket az időhöz, a viszonyokhoz és alkalmakhoz kell szabni.

A *szerencsére, a véletlenre* is kell bízni valamit. A ki mindig csak biztos dolgot művel, nagy károkat ugyan nem szenved, de számos jó alkalom elmulasztása által többet árt, mint a mennyit kisebb biztos sikerei által használ.

Lehet eset, mikor a *várákozás* jó; példa reá Fabius Maximus és I. Endre. A *biztos vereség kilátásával megütközni nem szabad*, hanem ki kell térni. De ilyenkor az alvezérek is fegyelmetek legyenek s a vezér akarata ellenére harcba ne bocsátkozzanak.

Ha valakinek csak *egy hada* van s mást állítani nem tud, azt *ne tegye kockára* s ne adja vakmerő vezér kezébe. Ezért volt bótorság Mohácsnál a sereget Tomory kezébe adni.

Nem elég győzni, de a győzelemnek hasznát venni is kell tudni.

A vezér ne elégedjék meg a szerencse első szellőjével, hanem a *kivívott győzelmet kiaknázni* igyekezzék; csak az, ki erejében nem bízik, s a váratlan győzelem által meglepetve, fél hogy egy további lépés a váratlan s meg nem érdemlett babért homlokáról letépi, csak az nem meri hajóját újra a tengerre bocsátani; mint a beteg, ki hagymázás állapotban egy széles árkot átugrott, ez is eliszonyodik a maga próbált dolgán, s megelégszik az elért eredménnyel.

A *kedvező időt*, a *kedvező alkalmat* föl kell használni; ha a szerencsés órák elmúltak, hiába várjuk azok visszafordulását.

A ki a hadi mesterségben csak egy kevés jártassággal bír, de sőt még az is, ki evvel nem bír, be fogja látni, hogy mind e tételek megdönthetetlen, soha el nem évülő igazságok, melyek a hadművészet örök törvényei közé tartoznak; s valóban, mind e tételket ma is tanuljuk s tanítjuk, nem Zrínyi után, ki pedig e tanokat nemzetünk dicsőségére már harmadfél századdal ezelőtt hirdette, hanem az újkor legnagyobb hadvezérei nyomán; mellőztük saját nagy emberünket, hogy idegenektől, idegen nyelven tanuljuk meg azt, mit egy nagy magyar, hazai nyelven írt műveiből is megtanulhattunk volna.

A milyenek e rövid, a discursusokból vett tételek, olyanok az aphorismák, olyanok Zrínyi munkái mind. Nem kora hadművészetét tanítja Zrínyi, hisz minden tétele, minden szava ellenkezik a methodismus elveivel s lesújtó ítéletet mond a methodismus követőinek mesterkedése fölött. Magas röptű s korát messze megelőző szelleme ama hadművészet elveit hirdette, melyeket követve Savoyai Jenő, Frigyes és Napoleon, nevöknek örök dicsőséget szereztek; ama hadművészet elveit, mely a következő időszakokban trónokat és országokat rendített meg, s a methodismus híveinek silány művészetét úgy eltörölte, hogy ma már csak commentárjaikból ismerjük s csak azért olvassuk el, hogy mint a valódi hadművészet torzképeit, megbámúljunk.

De Zrínyi nem elégszik meg avval, hogy a hadművészet örökigaz elveit a hadtörténelemből s a régiek klasszikus műveiből gondosan összegyűjtse, azokat saját elmélkedéseivel fűszerezze s hadtörténelmi példákkal, nagy vezérek hasonló esetekben követett magatartásának előadásával, esetleg pedig szerencsétlen kimenetelű

csaták vagy hadműveletek intő példakép való felsorolásával illusztrálja s így honfitársainak okulására közrebocsássa.

Ő tovább is megy s számításba véve a hadügy akkori állapotát, fölhasználva a tanulságokat, melyeket a harminczéves háború, de különösen Gusztáv Adolf szereplése nyújtott, s értékesítve saját a török háborúban szerzett gazdag tapasztalatait, kísérletet tesz arra, hogy a magyar hadügy reformtervét megalkossa.

E tervezet részint a «*Török Áfium ellen való orvosság*»-ban, részint a «*Tábori kis tracta*»-ban van letéve, részint pedig — alkalomadtával följegyzett eszmékben — többi műveiben található föl.

Az első a legkiválóbb alkotások egyike, melyek valaha a magyar hadügy érdekében kiadattak; a nemzet veszedelméről szíve mélyében meggyőződve levő hazafi vészkiáltása ez, melyben a nemzetet a magyar hadügy irányában immár másfél századon át tanusított közönyéből fölrázni igyekszik; lángoló szavakkal ecseteli gyalázatot, mely a magyar nemzetre az által háramlik, hogy régi híréből és vitézségéből kivetkőzve, folyton csak az idegen segélyre támaszkodik, azért könyörög, s elfeledve a dicső múltat, saját nemzetének a török iga alól való fölzsabadítását idegen nemzetektől várja.

De nem csak buzdító szavakat adott Zrínyi a nemzetnek, hanem bölcs tanácsokat is; nem elégedett meg a baj földerítésével, hanem megmutatja a módot is, mely annak biztos megorvoslását eredményezheti.

Mindenki tudja, hogy Zrínyi az orvoslást az *állandó hadsereg fölállításában* kereste.

A fölvetett eszmét Zrínyi azután műveiben közelebről elemezi; tervet alkot a végrehajtásra, s nem zárkóztat el a terv elé tornyosuló nehézségek elől, bebizonyítja, hogy e nehézségek szilárd akarat mellett könnyen legyőzhetők.

Kimutatja, hogy a hadsereg megalkotásához a magyar népben a legkitünőbb elemekkel rendelkezünk, mert «*a magyar a hadakozásra a legalkalmasabb, a legerősebb, leggyorsabb és — ha akarja — a legvitézebb nemzetség*». Csak fegyelmezni kell, mert ez a magyarnak leggyöngébb oldala; itt mindenki csak parancsolni akar, engedelmeskedni senki; már pedig fegyelem nélkül a hadseregnek semmi értéke sem volna.

E mellett utal arra, hogy azoknak, kik e hadseregben tisztí helyeket akarnak betölteni, tehát a nemességnek, a hadi tudományokban is jártasságot kell szerezniök, mert «*a hadi mesterség nem csak abból áll, hogy a vitéz vetekedjék akármiképen, hanem okossággal. A győzelem azé, a kinél nagyobb a hadi mesterség; nem kell kételkednünk hogy a miénk nem leszen, ha derekasan magunkat hozzá aplicáljuk. Jobbnak kell tehát lennünk, vitézebbnek is, tanultabbnak is, ha a törököt meg akarjuk verni; mert ha ő több is, semmit sem indulok azon, ha mi jobbak leszünk.*» Végre a hadsereg föntartására szükséges költségeket illetőleg, utal arra, hogy ha akarjuk, kerül az is; óva int, hogy úgy ne járjunk, mint a görögök Konstantinápolyban, kik II. Mohammed közeledésekor a hadfogadásra szükséges költséget nem bírták előteremteni, midőn pedig a várost a török elfoglalta, annyi kincset lelt, hogy az egész sereg dús zsákmányt kapott.

A fölállítandó hadsereg szervezésére, kiképezésére és fölhasználására nézve Zrínyi az Áfiumban csak általános útmutatásokat ad, de ezek is arról tanúskodnak, hogy ritka szervező képességgel, helyes katonai ítélettel bírt. Még nagyobb tanúságot tesz erről a «Tábori kis tracta» fönmaradt töredéke, melyben nemcsak a honvedelem újjászervezésének elemeit találjuk meg a leggondosabb és legrészletesebb kidolgozásban, — de — legalább előttem úgy tetszik — e művében szándékozott a hadtudomány elveit is, melyek munkáiban elszórva vannak, rendszeresen egyesíteni, ha ugyan nem egy külön munkában kiadni, mely az Áfiumban tett nyilatkozata szerint «*Vitéz hadnagy*» czímmel már készen is volt, de valószínűleg — a hadtudományi irodalom legnagyobb kárára — elveszett.

Nem részletezhetem tovább Zrínyinek sem a magyar hadügyi újjászervezésére vonatkozó reformterveit, sem azon elveket melyeket életbe léptetni, alkalmaztatni kívánt; az elsőkre csak azt jegyzem meg, hogy — belegondolva magam a XVII. századbéli általános, s Magyarország különös hadügyi viszonyaiba — reformterveit nem csak kivihetőeknek, de katonai szempontból, gyakorlatiaknak, üdvöseknek s célirányosoknak tartom, s ismételve azon meggyőződésemnek adok kifejezést, hogy ha Zrínyi terveit a fejedelem s a rendek elfogadják, s végrehajtásával Zrínyit bízzák meg, ez a magyar történelemnek más irányt szab; a török kiűzésével nem a

külföld, nem idegen népek dicsekednének, s Buda várára a győzelmi lobogót nem idegen, hanem magyar hadak tűzték volna föl.

A mi pedig az elveket illeti, melyeket Zrínyi részint mint általános tanácsokat — részint pedig, mint a fölállítandó hadsereg szervezésénél és kiképzésénél mérvadó nézeteket közöl, ezekre nézve elég lesz arra utalnom, hogy azok nagy része nem csak Gusztáv Adolf nézeteivel egyez, de sok tekintetben még meszszebb megy, korát megelőzi s számos tétele maig is megdönthetetlen érvénnyel bír.

Példakép fölemlítem, hogy Zrínyi nézete szerint nagy háborúknál nem elég egy kisebb-nagyobb sereg összeszedése, hanem ilyenkor a *nemzet egész erejét* kell latba venni, mert *nem a hadseregnek kell az adminisztratiohoz, hanem ennek a hadsereghez alkalmazkodni*; oly elv ez, melynek megtestesülését csak a nagy francia forradalom háborúiban látjuk s egyszersmind fényes czáfolata Montecuccoli ama sajtáságos nézetének, hogy *a hadsereg egy bizonyos számerőnél nagyobb nem lehet, mert azt mozgatni s élelmezni lehetetlen*. A methodismus kicsinyes, tétovázó, túlóvatos, majd gyáva hadviselésével szemben *nagy célok kitűzését, a gyors és mérész hadműveleteket, a következetes erélyt, a siker gyors kiaknázását* követeli; az időt vesztegető s eredménytelen manővrozással szemben a *határozott támadó előnyomulást s a döntő nyílt csaták* keresését kívánja; a raktár-élelmezéssel szemben az igazságos és méltányos harácsolást ajánlja, mely a sereg hadműveleteit fölszabadítja s a várak, valamint a várharczok és ostromok jelentőségét leszállítja. Az élelmezést e mellett nem az egyes harczosra bízván, a rablásokat és fosztogatásokat ily módon megszüntetni s a sereg fegyelmét megszilárdítani véli stb.

Talán egy tétele van csak Zrínyinek, mely némi megütközést kelthet s ez az hogy *a tüzérségnek nyílt csatákban való hasznát tagadja*. De itt is tekintetbe kell vennünk, hogy a nehéz lövegek Zrínyi idejében még majd teljesen mozdulatlanok valának s ellenök a gyors és határozott előnyomulás — mit Zrínyi ajánl — valóban legbiztosabb védekezés volt; a könnyű lövegek hatása ellenben oly csekély volt, hogy számításba venni alig lehetett.

Végül még egy kérdéshez kell hozzá szólanom, mely Zrínyi hadtudományi elveinek tárgyalásánál önként fölmerül s melyet

több ízben fölvetni is hallottam. E kérdés: «Számíthatjuk-e Zrínyit kora nagy hadvezérei közé, vagy sem?»

E kérdésre válaszom a következő:

Ha arról van szó, hogy valakire a *hadvezér* cím illik-e vagy sem, nemcsak szavait és íratait, hanem véghez vitt cselekedeteit is számításba kell vennünk. Zrínyi nyilatkozatai, íratai semmi kétséget sem hagynak az iránt, hogy mindama kellékekkel teljes mértékben bírt, melyek egy nagy hadvezérnél megkívántatnak; kétségtelen dolog, hogy szelleme magas röptében messze elhagyta azokat, kik vele s körülötte a hadi mesterséget űzték, s még kétségtelenebb, hogy azokat úgyerkölcsi tulajdonokban, mint személyes bátorságban és vitézségben fölülmúlta. Ámde mind e tulajdonok kifejtésére, mind e tehetségek érvényesítésére hiányzott a tér, hiányzott az alkalom. Hadi vállalataiban nem nélkülözzük a bölcs belátást, s gyakran fölszállnak ezekben a katonai genie, mely őt — ha nagyobb eszközökkel nagyobb célok elérésére önállóan működhetik — talán nagy hadvezérré teszi.

De mindezekre hiányzik a «Sors bona», a jó szerencse, — hiányzik az alkalom.

Ő az, a ki a török kiűzésének, az osman uralom megdöntésének nagy eszméjét hosszú idők után újra fölveti, s ez eszmét fennlen hirdeti, — de végrehajtására az idők mostohák. A magyar állandó hadsereg eszméjét a rendek elvetették, mert költséges volt, s mert a vallási kérdések elintézését fontosabbnak tartották; — a fejedelem és a kormány szintén elvetették, mert ez más irányú terveiknek útját állotta volna. Így tehát Zrínyinek szerepkör nem jutott s a mit cselekedett, nagyrészt önállóan, sőt gyakran a kormány ellenére cselekedte; önként és saját felelősségére működött a haza ellenségének, a töröknek megrontásán, azon eszközökkel, melyek rendelkezésére állottak. De még e tevékenysége is szemet szúrt s ugyanaz a kormány, mely összetett kezekkel nézte Nagyváradnak szerződésellenes elfoglalását, föltartóztatta Zrínyit, midőn az Kanizsával hasonlót szándékozott cselekedni.

Csodálkozhatunk-e azon, hogy Zrínyi, e parancsnak engedelmeskedve, kardját hazafiúi elkeseredésében a földhöz vágja, s korát keserű szemrehányásokkal illeti?

Egy ízben — 1663-ban — úgy látszott, mintha az ő csillaga

is feltűnne; a regensburgi hadi tanács elfogadta eszméit, s megbízta azok végrehajtásával; eredménye a fényes téli hadjárat. De már itt korlátozva volt a mellé adott egyenrangú német vezér, Hohenlohe, által. Ugyanezt kapta társúl, még egy osztrák tábornokkal egyetemben, a kanizsai hadjáratban, mely a háromfejű vezérlet mellett a dolgok természeténél fogva nem is sikerülhetett. Midőn pedig a török sereg megjelenésével a döntő pillanat elérkezett, a kormány a fővezérletet Montecuccolira ruházta.

Montecuccoli 40,000 ember élén meghúzódik a Mura mögött s tétlenül szemléli, mint veszi be s rontja le a török Zrínyivárat; majd a Rába mellé vonúl a sereg, hol azután a nagy hírű szent gottárdi csata Montecuccolit a dicsőség legmagasabb polczára emeli.

Zrínyi pedig visszamegy Csáktornyára s elvetve minden reményt, a vadászatban keres szórakozást, míg végre életét egy vadkan agyara, egy orgyilkos olasz töre, vagy, mint a legújabb — de eddig még be nem igazolt — versio mondja, saját, szíve ellen irányzott, fegyvere oltja ki.

Zrínyi Miklóst ezek után joggal nevezhetjük ugyan a XVII. század egyik legügyesebb, legvitézebb s legvakmerőbb portyázó vezérének, de nem sorolhatjuk a nagy hadvezérek közé, — mert erre az általa véghezvitt cselekmények föl nem jogosítanak.

Megmarad azonban ama nagy érdeme, hogy ő a magyar nemzet első hadtudományi classicus írója, ki eszméivel korát századokkal megelőzte, s ki, ha szerencsésebb körülmények között működhetik, nevét nem csak hazájában, de az egész művelt világban ismertté teszi.

Az előadottak alapján úgy vélem, hogy Zrínyi Miklós hadtudományi munkáit nem szabad egyszerűen magyar *irodalmi emlékek* tekintenünk; becses művek ezek, melyekből a mai hadseregek tisztjei is sokat — igen sokat tanulhatnak. Tanulhatnak elveket, melyeknek ismerete a katonai hivatás teljesítésére ma is nélkülözhetetlenek, de tanulhatnak különösen hazaszeretetet, mely Zrínyi egész lelkét betöltötte s átszivárgott munkáiba is.

Mint vörös fonál húzódik át ez érzelem minden során, minden betűjén, s magyar ember nem olvashatja azokat a nélkül, hogy lelkében a dicső múlt emlékei föl ne támadjanak s ne osztozzék amaz érzelemben, mely Zrínyi nagy és nemes szívét hevítette.

RÓNAI HORVÁTH JENŐ.